

ФІНАНСОВА СТАБІЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

*І.О. Лютий, д-р екон. наук, проф., О.М. Юрчук,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка*

Проблема забезпечення фінансової стабільності є однією з найбільш актуальних в сучасній економіці. Зростаюча взаємозалежність світових фінансових ринків вимагає розробки ефективних методів моніторингу фінансової стабільності держав, регіонів та окремих фінансових інститутів з метою своєчасного відстеження моменту можливого настання фінансової кризи, здійснення ефективних заходів для виходу з неї та прийняття рішень щодо стратегії подальшого розвитку. Концептуально оцінка фінансової стабільності передбачає моніторинг макроекономічних, політичних, ринкових, правових, соціальних та інших факторів, які можуть досить суттєво впливати на економічну стратегію учасників ринку.

Для оцінки фінансової стабільності важливо визначити здатність фінансової системи мінімізувати ризики, які можуть спричинити ці фактори завдяки накопиченим капіталам, досягнутому рівню ліквідності, сформованим резервам, використанню системи перерозподілу ризиків тощо, а також проаналізувати стан і динаміку розвитку окремих секторів ринку та діяльність учасників ринку, виявити їх взаємозв'язок і взаємовплив. Саме тому до системи показників, на основі яких оцінюють міру фінансової стабільності, включають не лише фундаментальні макроекономічні чинники, а й мікроекономічні показники, що відображають діяльність підприємств і домашніх господарств. Адже саме на рівні суб'єктів господарювання формуються основні джерела кризових ситуацій.

Проблему фінансової стабільності регулярно досліджують центральні банки країн з розвинутими економіками, інші державні наглядові та контролюючі органи, провідні комерційні банки, інвестиційні та консалтингові компанії тощо. При цьому особлива увага приділяється аналізу діяльності фінансових посередників. І це зрозуміло, адже рівень фінансового розвитку є індикатором темпів економічного прогресу і, навпаки, економічне зростання реального сектора економіки спричиняє розвиток фінансових посередників.

Особливо велике значення фінансові структури відіграють у формуванні та становленні ринкових відносин в країнах з перехідною економікою, які в ході свого розвитку зіткнулись з якісно новими проблемами макроекономічного управління. Збільшення ролі фінансової системи в економічному житті країни – характерна особливість перехідних економік. Забезпечення стабільного і прозорого розвитку національної фінансової інфраструктури, зниження трансакційних витрат в економіці може ініціювати приток капіталу в країну, сприятиме діловій активності учасників ринку і тим самим позитивно впливатиме на економічні процеси в державі.

Загальновизнаною є значна роль банків, які виконують в економіці ряд унікальних макроекономічних і мікроекономічних функцій. Банки забезпечують готівково-грошовий обіг, накопичують вільні грошові кошти, задовольняють потреби економіки у кредитних ресурсах тощо. Тому одним з найважливіших індикаторів ефективності фінансової системи є частка ВВП, що обслуговується банками. Важлива особливість банківського сектора полягає ще й в тому, що кожний банк формує стратегію свого розвитку та створює інфраструктуру фінансового обслуговування клієнтів, виходячи з суто мікроекономічних міркувань, а в результаті створюються макроекономічні умови, в яких діють як самі банки, так і всі інші учасники ринку. З іншого боку, на стан банків впливає ситуація в реальному секторі економіки, зміни пріоритетів макроекономічного регулювання. Тому стабільність функціонування банківського сектора залежить від фінансового стану кожного окремого банку та його здатності динамічно розвиватись, що, в основному, визначається умовами макроекономічної стабільності, наявністю ринкової інфраструктури, а також забезпечується дотриманням певних корпоративних умов ведення банківського бізнесу, які формуються в самій системі за активної участі комерційних банків і центрального банку країни.

Саме тому принаймні на перших етапах розвитку перехідної економіки провідну роль повинні відігравати саме банки. Цю тезу можна обґрунтувати універсальністю операцій банківської системи, різноманітністю банківських послуг, розвинутою філійною мережею банків, недостатньою підготовленістю населення до операцій з цінними паперами тощо.

Становлення і розвиток банківської системи України відбувається в період створення ринкової економіки та елементів її інфраструктури, які забезпечили б ефективне функціонування всіх суб'єктів господарювання в умовах ринку. Динаміка розвитку банківського сектора країни наведена в таблиці 1.

Нині банківська система України – найпотужніший учасник ринку фінансових послуг в країні, її розвиток характеризується позитивними тенденціями, а стан банківської сфери суттєво впливає на загальне становище фінансових ринків і на фінансові стратегії учасників товарних ринків. Абсолютні показники фінансового становища банківської системи демонструють стабільне зростання. Проте аналіз наведених даних свідчить, що банківський сектор поки що має незначну питому вагу в економіці держави. Так, балансовий капітал українських банків ледь перевищив 5 % від ВВП, тоді як у розвинутих країнах цей показник перевищує 80 %, а в багатьох країнах з перехідною економікою – не менше 40 %.

В 2004 р. банки продовжили нарощувати обсяги діяльності на ринку фінансових послуг, що позитивно впливає на розвиток банківської системи та сприяє економічному зростанню в Україні. Так, за 9 місяців 2004 р. приріст активів банків становить 34,2 %, капіталу – 26,2 %, а ВВП – 13,4 %. Це вказує на певне зміцнення фінансових можливостей банків, однак випереджальний темп зростання активів у порівнянні із ВВП та капіталом не свідчить про високу стабільність банківської системи та фінансову стійкість комерційних банків.

Динаміка валового внутрішнього продукту України та фінансових показників діяльності банківської системи країни

Показники	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	9 міс. 2004 р.
Валовий внутрішній продукт, млн. грн.	93365	102593	130442	170070	204190	225810	264165	234305
Темпи зростання до попереднього року у порівнянних цінах, %	97,0	98,1	99,8	105,9	109,2	105,2	109,4	-
Балансовий капітал банків, млн. грн., в т.ч. статутний	3971 1560	4828 2107	5878 2914	6507 3671	7915 4573	9983 5998	12882 8116	16174 10260
Кредитування [*] банками економіки країни, млн. грн.	7295	8873	11787	19574	28373	42035	67835	87128
Темпи зростання до попереднього року, %								
Балансового капіталу	125,82	121,58	121,75	110,70	121,64	126,13	129,04	-
Статутного капіталу	142,08	135,06	138,30	125,98	124,57	131,16	135,31	-
Кредитів	132,75	121,63	132,84	166,06	144,95	148,15	161,38	-
Питома вага у ВВП балансового капіталу, %								
Банків	4,25	4,71	4,51	3,83	3,88	4,42	4,88	6,90
Кредитів	7,81	8,65	9,04	11,51	13,90	18,62	25,68	37,19

*Вимоги банків на кінець періоду (без урахування кредитів, наданих банками, що перебувають на стадії ліквідації).

Єдиного підходу до визначення фінансової стійкості комерційних банків ще не вироблено. Як критерії фінансової стійкості банку часто використовуються економічні нормативи, встановлені регулятивними органами. При цьому застосовуються методики оцінки фінансового стану банків, створені за рекомендаціями Національного банку України, Світового банку, Базельського комітету, розробки науковців тощо. Проте факт дотримання певних економічних нормативів не завжди дозволяє зробити обґрунтовані висновки щодо фінансової стійкості банку взагалі.

Важливим фактором забезпечення стабільного функціонування банківської системи та розвитку обслуговування клієнтів є підвищення капіталізації банків, оскільки саме достатній обсяг власного капіталу банку дозволить забезпечити економічну самостійність і фінансову стійкість банку, його активну та прибуткову діяльність на ринку фінансових послуг. Проте протягом 2004 р. частка статутного капіталу в сукупному банківському капіталі практично не

збільшилась, що свідчить про обмеженість інвестицій у статутний капітал та обмежену множину реальних варіантів нарощування капіталу.

Стабільність банківської системи може бути забезпечена за умови адекватного зростання активів і капіталу банків. Не менш важливим є рівень ліквідності банківського сектора. Прагнення банків поповнити капітал за рахунок прибутку від проведення ризикових активних операцій призводить до незбалансованості активів і зобов'язань, загострює процентний ризик і змушує накопичувати досить значні обсяги ліквідних активів для задоволення потреб клієнтів у ймовірних платежах. З іншого боку, збільшення капіталів і резервів в банківській системі скорочує суму грошей в обігу, що позитивно впливає на стабільність банківської системи, однак не створює адекватних умов для розвитку економіки і, зрештою, може призвести до втрати стійкості окремих банків та стабільності банківської системи в цілому.

Важлива специфіка банківської установи полягає ще й в тому, що переважна частина активів банку формується за рахунок залучених коштів клієнтів. Тому важливим аспектом оцінки діяльності банків є аналіз динаміки зростання капіталу та зобов'язань. Так, станом на жовтень 2004 р. майже 55 % активів всієї банківської системи сформовано десяткою найбільших банків (із 159 діючих в Україні). Проте найбільші банки країни мають досить низький показник нормативу адекватності капіталу, причому деякі з них близькі до невиконання цього нормативу, встановленого НБУ на рівні 10 %. Це не лише веде до зниження темпів приросту обсягів кредитування і підвищує ризики клієнтів цих банків, а й знижує фінансову стабільність банківської системи в цілому. Адже на ці банки припадає майже 57 % всіх зобов'язань банківського сектора, а загальний обсяг їх капіталу – менше 41 % .

Проведений нами аналіз показує, що поняття фінансової стійкості банку повинно охоплювати всю множину фінансових відносин банку в процесі його діяльності на ринку фінансових послуг і характеризувати рівень здатності банку ефективно виконувати свої функції та зобов'язання перед акціонерами і клієнтами, а також забезпечувати свій розвиток відповідно до ринкових тенденцій та ймовірних зовнішніх і внутрішніх ризиків. Банківську систему можна розглядати як складний комплекс, утворений множиною самостійних економічних підсистем – комерційних банків, що динамічно розвиваються. Тому фінансова стабільність банківської системи – це деякий інтегральний показник, який характеризує здатність всієї системи та її складових підсистем (банків) функціонувати і розвиватися відповідно до загальноекономічного та соціально-політичного становища держави.

Як узагальнену оцінку фінансової стійкості комерційних банків доцільно використовувати рейтинги – певні комплексні характеристики однорідних елементів економічної системи (у нашому випадку, банків), які розраховуються на основі вибраних показників і відповідно до прийнятої методики та відображають місце (рейтинг) кожного з елементів щодо інших елементів цієї системи.

Необхідно відзначити ряд важливих особливостей застосування рейтингових оцінок. Відомо, що для характеристики діяльності банків використовується велика кількість показників, які всебічно можуть проаналізувати лише фахівці. Більшість клієнтів не в змозі отримати і кваліфіковано обробити значний обсяг фінансово-економічної інформації (часто конфіденційної) про роботу банків, та, проаналізувавши її, оцінити надійність того чи іншого банку. Тому підсумкова оцінка фінансової стабільності банківської системи та фінансової стійкості комерційних банків повинна виконуватись відповідними державними чи уповноваженими органами на основі специфічного набору реальних економічних показників, що характеризують їх діяльність, а методики їх оцінки повинні залежати від цільової направленості рейтингу (для державних органів, інвесторів, акціонерів, вкладників, потенційних клієнтів тощо).

Подібні процедури узагальненої оцінки набули широкого поширення в країнах з розвинутою економікою, а рейтинги міжнародних агентств (*Moody's*, *Standard&Poor's*, *Fitch*, *Dun&Bradstreet* тощо) вже стали необхідною умовою виходу на ринки зовнішніх запозичень. Класифікація комерційних банків України відповідно до рейтингу їх фінансової стійкості підвищить рівень прозорості банківської системи (причому без розголошення конфіденційної інформації), сприятиме підвищенню конкурентоспроможності банків на ринку фінансових послуг та розширенню їх клієнтської бази.

Лютий, І.О. Фінансова стабільність як основа розвитку банківських послуг [Текст] / І.О. Лютий, О.М. Юрчук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (25-26 листопада 2004 р.). - Суми : УАБС НБУ, 2004. - С. 29-34.